

TÜRK

2026, Yıl/Year: 14, Sayı/Issue: 46, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 20.07.2026

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 11.09.2026

Sayfa / *Page*: 48-56

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Doç. Dr. Mehmet Gedizli

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal

Bilimler Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi

mgedizli@gmail.com

MANİSA TÜRKÜLERİNİN DİLBİLİMSEL GÖRÜNÜMÜ: Ses, Yapı, Anlam ve Kültür Bağlamında Disiplinler Arası Bir İnceleme

Öz

Manisa ve çevre ilçelerinden derlenen türkü metinleri, bölgenin dil dizgesini ve toplumsal belleğini eşzamanlı olarak taşıyan bir veri alanı sunar. Bu çalışma, söz konusu külliyatı sekiz düzeyde çözümlemektedir: tematik, fonetik, morfolojik, semantik, leksikolojik, sosyolengüistik, psikolinguistik ve kültürdilbilim. Çözümlemenin kuramsal dayanağını, türküyü söz-ezgi bütünlüğü içinde tanımlayan Eroğlu (2017), türkü dilini tarihsel bir tanıklık alanı olarak ele alan Akar (2018) ve türkü metinlerini ağız araştırmalarının birincil malzemesi sayan Demir (2014) oluşturmaktadır. İncelemede, Manisa türkülerinde söz başı ötümlüleşme (k- > g-), ünlü daralması, tezlik eki yoğunluğu, edat kaynaşması, mecaz temelli anlam örgüsü ve arkaik sözvarlığı katmanı gibi belirgin dilsel örüntüler saptanmıştır. Bu örüntüler, yalnızca yöresel bir söyleyiş farkına değil, Batı Anadolu ağızlarının dizgesel özelliklerine de işaret etmektedir. Toplumsal düzeyde ise türküler; evlilik normlarını, cinsiyet rollerini, yer aidiyetini ve modern kurumların halk yaşamına girişini kayıt altına almaktadır. Bulgular bir bütün olarak, Manisa türkülerinin dil ile kültürün kesiştiği noktada duran, çok işlevli bir belge türü olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma nitel içerik analizine ve örnek dize çözümlemesine dayalı betimsel bir yaklaşım benimsemiştir.

Anahtar Kelimeler: Manisa türküleri, dilbilimsel görünüm, ağız, sözvarlığı, kültürdilbilim, sosyolengüistik, halk edebiyatı.

THE LINGUISTIC PROFILE OF MANISA FOLK SONGS: An Interdisciplinary Study in the Context of Sound, Structure, Meaning, and Culture

Abstract

Folk-song texts collected from Manisa and its surrounding districts constitute a field of data that simultaneously carries the linguistic system and the social memory of the region. This study analyses that corpus on eight levels: thematic, phonetic, morphological, semantic, lexicological, sociolinguistic, psycholinguistic, and cultural-linguistic. The theoretical basis of the analysis is drawn from Eroğlu (2017), who defines the türkü as an inseparable unity of lyric and melody; Akar (2018), who treats the language of folk songs as a field of historical testimony; and Demir (2014), who regards folk-song texts as primary material for dialect research. The study identifies distinct linguistic patterns in Manisa folk songs, including word-initial voicing (k- > g-), vowel narrowing, a high frequency of the rapidity suffix, postposition fusion, a metaphor-based semantic structure, and an archaic lexical stratum. These patterns point not merely to a local difference in pronunciation but to the systemic features of the western Anatolian dialect group. On the social level, the songs record marriage norms, gender roles, place-based belonging, and the entry of modern institutions into everyday life. Taken together, the findings show that Manisa folk songs are a multifunctional document type standing at the intersection of language and culture.

Keywords: Manisa folk songs, linguistic aspect, dialect, vocabulary, cultural linguistics, sociolinguistics, folk literature.

1. Giriş

1.1. Manisa: Tarihsel ve Kültürel Arka Plan

Gediz Ovası'nın verimli düzlüğü ile Spil Dağı'nın yamaçları arasına yerleşmiş olan Manisa, Batı Anadolu'nun en eski yerleşim havzalarından birini oluşturur. Antik dönemde “Magnesia ad Sipylum” adıyla anılan kent, Lidya uygarlığının etki alanı içinde yer almış; bugün Salihli sınırlarında kalan Sardes, madeni paranın ilk kez basıldığı merkez olarak ekonomi tarihine geçmiştir. Roma ve erken Hristiyanlık dönemlerinde bölgenin üç yerleşimi (Akhisar, Alaşehir, Salihli), Vahiy kitabında sayılan yedi kilise arasında anılacak ölçüde önem kazanmıştır. Bizans döneminde ise Manisa, İznik İmparatorluğu'nun fiilî yönetim ve darphane merkezi işlevini üstlenmiştir (Emecen 2003).

Bölgenin Türk kimliği, 1313 yılında Saruhan Bey komutasındaki kuvvetlerin fethiyle kalıcı hâle gelmiş; kent, Saruhanoğulları Beyliği'ne başkentlik yapmıştır. Osmanlı döneminde Saruhan Sancağı adıyla anılan Manisa, şehzadelerin yönetim deneyimi kazandığı başlıca merkezlerden biri

olmuş ve bu nedenle “Şehzadeler Şehri” olarak tanınmıştır. Selendi, Demirci ve Gördes gibi dağlık ilçeler konar-göçer Yörük ve Türkmen topluluklarının yoğun iskânına sahne olmuş, Orta Asya kökenli dokuma geleneği bu yörelerde kök salmıştır. Kula, ahilik teşkilatının ve sivil Türk mimarisinin güçlü örneklerini barındırmıştır (Emecen 2003).

Bu tarihsel katmanlaşma, Manisa türkülerinin dilsel ve tematik dokusunu doğrudan besler. Yörük iskânının getirdiği hayvancılık sözvarlığı, tarıma dayalı kırsal yaşamın terimleri, Kula'nın koruduğu inanç kültürünün kavramları ve Millî Mücadele yıllarının efe geleneği ile 1922 yangınının bıraktığı toplumsal acı, türkü metinlerinde izlenebilir bir biçimde yankılanır. Dolayısıyla Manisa türküleri, yalnızca müzik eserleri olarak değil, bölgenin tarihsel deneyimini dil aracılığıyla saklayan kayıtlar olarak da okunabilir.

1.2. Türkü Kavramı ve Türkü-Dil İlişkisi

Türkü, adını doğrudan bir milletin adından alan sayılı müzik türlerinden biridir. Eroğlu (2017), kavramın kökenine ilişkin tartışmayı değerlendirirken “Türk Küyü” (Türk ezgisi) açıklamasını benimseyerek, terimin başından beri ezgiyle kurulmuş bir bağı imlediğini ileri sürer. Aynı çalışmada türkünün tek bir nazım biçimine ya da tek bir müzikal kalıba indirgenemeyeceği, Türk şiirinin hemen her türünün türküye söz olabildiği gösterilir. Eroğlu (2017), türkünün toplumsal işlevini de vurgular: gelenekler, tarihsel olaylar, halk hekimliği ve inanç dünyası dâhil olmak üzere yaşama dair pek çok alan türkülerde temsil edildiğinden, tür bir bakıma toplumun belleği gibi işlemektedir.

Türkü ile dil arasındaki ilişki bu çalışmanın eksenini oluşturur. Akar (2018), ezgiye bağlı olarak aktarılan metinlerin sözcük düzeyinde şaşırtıcı bir kararlılık sergilediğine dikkat çeker; ezginin sağladığı kalıp, kelimelerin değişime uğramadan kuşaklar arasında taşınmasını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle yazı dilinden çekilmiş biçimlerin izini sürmek için türkü metinleri elverişli bir alan sunar. Akar (2018), türkü sözvarlığının önemli bir bölümünün Eski Oğuz Türkçesi katmanına dayandığını, bu katmanın bir kısmının yazı diline geçtiğini, bir kısmının ise yalnızca sözlü gelenekte ve ağızlarda yaşamayı sürdürdüğünü belirtir.

Demir (2014), dil ile müzik arasında yapısal bir koşutluk kurar: her iki dizge de sonlu sayıda birimle sınırsız üretim olanağı tanır. Sözlü müziğin bir dil içinde biçimlendiği düşünüldüğünde, türkünün o dilin yerel konuşma biçimlerini taşıması kaçınılmazdır. Demir'e (2014) göre, derleme sırasında standart dile çekilmemiş türkü metinleri, ait oldukları yörenin ağız özelliklerini de doğrudan muhafaza ederler. Bununla birlikte aynı çalışma, türkülerin tek başına ağız incelemesi için yeterli olmadığını da hatırlatır; çünkü türküler bölgeler arasında dolaşabilir ve icra edildikleri yerin özelliklerini sonradan üstlenebilirler. Bu uyarı, Manisa türküleri üzerinde çalışırken metinlerin üretim yeri ile icra yeri ayrımının gözetilmesini gerektirmektedir.

1.3. Araştırmanın Amacı, Problemi ve Yöntemi

Araştırmanın amacı, Manisa türkülerini dil içi ve dil dışı boyutlarıyla birlikte betimlemektir. Problem şu sorularda somutlaşmaktadır: Manisa türkülerinin ses, yapı, anlam ve sözvarlığı düzeylerinde ayırt edici özellikleri nelerdir? Bu özellikler bölgenin toplumsal yapısı, duygu dünyası ve kültürel belleğiyle nasıl ilişkilenebilir?

Çalışma nitel yöntemle ve kaynak taramasına dayanmaktadır. Külliyyat, sekiz çözümleme düzeyine göre başlıklandırılmış; her düzeyde saptanan örüntüler örnek dizelerle desteklenmiştir.

2. Veri Kümesi ve Çözümleme Çerçevesi

Veri tabanını Manisa merkez ile Soma, Akhisar, Demirci, Gördes, Selendi, Salihli, Kula, Turgutlu, Alaşehir ve Kırkağaç ilçelerinden derlenmiş türkü, ağıt ve oyun havası metinleri oluşturmaktadır. Çalışmaya kaynaklık eden türkü metinleri, Akgül, 1998; Tutan, 2010; Üstüntaş, 2018; Yurt, 2019 ve Simen, 2024 tarafından hazırlanan derlem ve incelemelerden tespit edilmiştir. Külliyyat; lirik aşk türküleri, efe ve zeybek havaları, düğün ve gelin türküleri ile dinî-tasavvufi içerikli deyişleri kapsar. Metinler derlendikleri biçimleriyle ele alınmış, ağız özellikleri standart yazıma çekilmeden korunmuştur; böylece ses ve sözvarlığı düzeyindeki veriler kayba uğramamıştır.

Çözümleme sekiz düzeyde yürütülmüştür. Tematik düzey konu kümelerini, fonetik düzey ağza özgü ses olaylarını, morfolojik düzey kip ve ek tercihlerini, semantik düzey mecaz örgüsünü, leksikolojik düzey arkaik ve yöresel sözvarlığını, sosyolengüistik düzey toplumsal değişkenlerin dile yansımaları, psikolinguistik düzey duygunun dilsel kodlanışını, kültürdilbilim düzeyi ise dil ile kültür arasındaki geçişkenliği konu almaktadır.

Bu çerçeve, üç kaynağın birbirini tamamlayan yaklaşımlarından türetilmiştir. Eroğlu'nun (2017) halk bilimsel bakışı tematik ve kültürel düzeylere; Akar'ın (2018) tarihsel-leksikolojik yaklaşımı fonetik, morfolojik, semantik ve leksikolojik düzeylere; Demir'in (2014) diyalektolojik ve toplumsal odaklı çözümlemesi ise sosyolengüistik ve kültürdilbilim düzeylerine ölçüt sağlamaktadır. Üç yaklaşımın birlikte kullanılması, metinlerin hem içyapısının hem de toplumsal bağlamının aynı çerçevede değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

3. Tematik Görünüm

Anadolu türkülerinde duygusal ağırlığın hüznün ve ayrılık yönünde yoğunlaştığı, kavuşmayı konu edinen metinlerin görece az olduğu bilinmektedir (Akar, 2018). Manisa türküleri bu genel eğilimi paylaşmakla birlikte, yörenin toplumsal yaşamına özgü tematik çeşitlilik de göstermektedir.

Aşk ve seveda teması en geniş kümedir. “Karanfilim Serende”, “Sigaramın İncesi” ve “Sendeki Kaşlar Bende Olsa” gibi metinlerde sevgilinin güzelliği, doğadan seçilen imgelerle (karanfil, söğüt, menengiç) örülür. Ayrılık ve hasret teması, “Harmancılar Harman Döğür Toz Olur” ile “Kırmızı Buğday Sec Olur” örneklerinde yinelenen “ayrılması güç/zor olur” kalıbıyla belirginleşir. Düğün ve evlilik teması “Gurdular Düğün Daşını” ve “Dombayı Bağladım” metinlerinde geçiş ritüellerini kaydeder. Efe ve zeybek teması (“Kayaser'dir Yolumuz”, “Uyan Zeybek Ali'm”) bölgenin çatışma dönemlerine ait belleğini taşır. Ağıt teması ile dinî-tasavvufi tema, “Armut Ağacı” metnindeki semah ve ninni bölümlerinde olduğu gibi, külliyyatın diğer iki kümesini oluşturur.

Tema	Örnek Türküler	Baskın Dilsel/Anlamsal İz
Aşk / Seveda	Karanfilim Serende, Sigaramın İncesi	Doğa metaforu, güzellik tasviri
Ayrılık / Hasret	Harmancılar Harman Döğür, Kırmızı Buğday Sec Olur	“Ayrılması güç olur” kalıbı
Evlilik / Düğün	Gurdular Düğün Daşını, Dombayı Bağladım	Akrabalık terimleri, ritüel sözcükleri

Tema	Örnek Türküler	Baskın Dilsel/Anlamsal İz
Kahramanlık / Efe	Kayaser'dir Yolumuz, Uyan Zeybek Ali'm	Gerçek ad ve yer adı, çatışma sözvarlığı
Ölüm / Ağıt	Oduncular Dağdan Odun İndirir	Soru kipiyle hasret, yas formülleri
Dinî-Tasavvufi	Armut Ağacı (semah/nenni)	Pir, semah, dost; didaktik üslup

Tablo 1. Manisa türkülerinin tematik dağılımı

4. Fonetik (Ses bilimsel) Görünüm

Derleme metinlerinin standart yazıma çekilmemiş olması, yöresel ses dizgesinin izlenmesini olanaklı kılar (Demir, 2014). Manisa türkülerinde en düzenli görülen olay, söz başındaki ötümsüz art damak ünsüzünün ötümlüleşmesidir: “gayfe” (kahve), “goydum” (koydum), “gurşun” (kurşun), “gan” (kan), “gız” (kız). Aynı eğilim İç Anadolu ağızlarında da belgelenmiştir; bu ortaklık, söz konusu değişimin tek bir yöreye özgü olmadığını, geniş bir ağız kuşağını kapsadığını göstermektedir.

Ötümlüleşme dış ünsüzünde de görülür: “daşını” (taşını), “dağladı”. Ünlü düzeyinde ise daralma ve kayma dikkat çeker: “eymeye” (eğmeye), “deymeye” (değmeye), “deydi” (değdi). Söz içi /ğ/ sesinin erimesi, kimi örneklerde ünlü uzamasına yol açar. “Gözüm yaşı dêrmenleri döndürür” dizesindeki “dêrmen/değirmen” biçimi, hece kaybı ile yöresel söyleyişin birlikte işlediği tipik bir örnektir.

Türkü dilinin ayırt edici bir başka ses katmanı, ezgiyi tamamlayan doldurma birimleridir. “aman”, “of aman aman”, “hadi”, “leylim”, “ay anam” ve “vay vay” gibi öğeler, önerme kurmaktan çok dizinin hece dengesini sağlar ve söyleyenin duygu durumunu dışa vurur. “Oduncular aman odun indirir, indirir” dizesindeki yineleme de bu ezgi merkezli örgütlenmenin parçasıdır.

Bu olayların bir metin içinde birlikte görülmesi, ağız dizgesinin türküde ne denli bütünlüklü korunduğunu ortaya koyar. “Ateş Attım Samana” türküsündeki “Gayfe de goydum cezveye de/Yârim gitmiş gezmeye” dizelerinde ötümlüleşme ile yöresel ünlü tercihleri iç içedir. Aynı metnin “Gımıldan gımıldan gımıldanır” nakaratı ise ses yinelemesinin ezgisel işlevi ile tezlik ekinin ağız söyleyişine kaynaşmasını birlikte örnekendirir (İlker 2017). Ağız metinlerinde tek biçimli yazımın beklenemeyeceği ilkesi (Demir 2014) Manisa türkülerini için de geçerlidir; aynı sözcük, icra anına göre farklı biçimlerde kayda geçebilmektedir.

5. Morfolojik (Biçim bilimsel) Görünüm

Türküler, kalıplaşmış yapıları nedeniyle biçimbilgisi açısından sınırlı bir malzeme sunar; buna karşın ağızlara özgü kimi ek ve yapılar bu metinlerde korunur (Demir 2014). Manisa türkülerinde ilk göze çarpan özellik, emir ve istek kiplerinin yoğunluğudur: “gelsin”, “yakmıyalım mı”, “sallansın gelsin”, “durmasın gelsin”, “oynasın”. Bu tercih, türkünün dilek ve çağrı işlevini biçim düzeyinde görünür kılar.

Tezlik bildiren “-Iver-” eki, halk söyleyişinin karakteristik bir ögesi olarak sık kullanılır: “kırılıverir”, “sarılıverir”, “açıver”, “gımıldanır”. Ek, eylemin ansızın gerçekleşmesini imleyerek anlatıma devingenlik katar. İyelik ekiyle kurulan seslenmeler (“Cennet'im”, “Ali'm”, “yârim”,

“Saniye'm”) ise sevgiliyi hem bireyselleştiren hem de konuşana bağlayan çift işlevli bir yapı oluşturur.

Ağıza özgü biçim bilgisel özelliklerin başında bağlaç kaynaşması gelir. “ile” edatının önceki sözcüğe bitişerek ünlü uyumuna girmesi ve /l/ sesinin /n/'ye dönüşmesi, Manisa türkü metinlerinde de izlenir: “çizmeynen”, “gezmeynen”, “yazmaynan”. Demir (2014) aynı yapıyı Ankara türkülerinde belgelemiştir; bu ortaklık, Batı ve İç Anadolu ağızlarının paylaştığı yaygın bir eğilime işaret eder. Kişi çekimlerinde görülen “attirem”, “yazdıram” gibi biçimler de Manisa ağızlarına özgü ünlü tercihlerini yansıtır.

6. Semantik (Anlam bilimsel) Görünüm

Türkü metinlerinde anlam, çoğunlukla gerçek anlamın ötesinde kurulur. Akar (2018), bu dilin kendine özgü bir imge dağarcığına sahip olduğunu ve divan şiirindekine benzer bir terminoloji geliştirdiğini belirtir; örnek olarak “bade içmek” deyiminin sözlüksel karşılığıyla değil, âşığın söz söyleme yetisini kazanması anlamında kullanıldığını gösterir. Manisa türkülerinde de anlam, benzer bir mecazi yoğunlaşmayla biçimlenir.

Doğa öğeleri, sevgiliyi ve duygu durumlarını karşılayan temel imge kaynağıdır. “Karanfilim” sevgiliye yönelen bir sevgi imgesi, “söğüdün yaprağı” incelik göstergesi, “turna” ise hem sevgiliyi hem haberciyi karşılayan çift değerli bir simgedir (“Telli pullu durnalar nereden gelirsın”). Renk simgeciliği belirgindir: al ve mor renkler sevgiyi ve gelinliği (“Al geydim alsın diye/Mor giydim sarsın diye”), kara ise yası imler. Soyut olanın somutlaştırılması da sıktır; “Yüreğimi dağladı” ve “İçerim yanıyor dışarım serin” dizelerinde acı, bedensel bir yanma deneyimine dönüştürülür.

Sözcüklerin çok anlamlılığından yararlanma, halk şairinin başvurduğu belirgin bir tekniktir. Akar (2018), bunun çarpıcı bir örneğini “sürmeli” sözcüğünün tek bir metin içinde beş ayrı anlamda (kilitli, sürme çekilmiş, mihenge sürülmeli, yüz sürmeli, at sürmeli) kullanılmasında gösterir. Manisa türkülerinde benzer bir anlam sıçraması, “balık değil efkârım” dizesinde görülür; beklenen düz anlamın yerini ani bir mecaz alarak şiirsel etkiyi güçlendirir. Dinî-tasavvufî metinlerde ise “meydan erenlerindir” ve “samah dönenlerindir” gibi ifadeler, sözlüksel anlamın ötesinde bir kavram dünyasına gönderme yapar.

7. Leksikolojik (Söz varlığı) Görünüm

Sözlü gelenekte aktarılan metinler, günlük dilden çekilmiş sözcükleri uzun süre barındırabilir; kimi durumlarda bir türkü, belirli bir sözcüğün o yörede kullanıldığının tek tanığı hâline gelir (Demir, 2014). Manisa türkülerinde bu açıdan verimli bir sözvarlığı alanı sunmaktadır.

Yöresel ve tarihsel katmana ait örnekler arasında “dombay” (manda), “ilyeni (leğen)”, “mencilis” (meclis), “buba” (baba), “müstantik” (sorgu hâkimi), “gayfe” (kahve), “keşgek”, “bedeyi (bade)” ve “cura saz” sayılabilir. Bu sözcükler hem Ege ağzının kendi dağarcığını hem de Eski Oğuz Türkçesinden süzülen katmanı temsil eder.

Akar (2018), yazı dilinden çekilmiş pek çok arkaik sözcüğün (bay, ceren, em, od, sin, uçmak, tamu, yağ gibi) türkü metinlerinde yaşamaya devam ettiğini örneklerle ortaya koyar. Bu çerçevede Manisa türkülerinde de işlevseldir: türkü metinlerindeki yanma imgeleri, çatışma sözcükleri ve hayvancılık terimleri, aynı tarihsel katmanın yöresel uzantıları olarak değerlendirilebilir. Özellikle

“dombay” sözcüğü çevresinde kurulan “Dombayı Bağladım” türküsü, bir hayvancılık terimini ve onun çağrıştırdığı yaşam dünyasını birlikte kaydeder.

Sözvarlığı ayrıca yöreye özgü bitki, giyim ve eşya adlarını içerir: “iğde”, “menengiç”, “kavak”, “buğday”, “harar”, “babıç”, “yemeni”, “cepken”, “setre pantol”. Bu söz dağarcığı, bölgenin tarım ve hayvancılığa dayalı geçmiş yaşam biçimini ve dönemin maddi kültürünü metne taşımaktadır.

8. Sosyolengüistik Görünüm

Türküler, toplumsal yaşamın ve bu yaşamdaki dönüşümlerin yansıdığı metinlerdir (Demir 2014). Manisa türküleri külliyyatı da cinsiyet, yaş, evlilik normları ve yer aidiyeti gibi değişkenleri dil aracılığıyla kaydeder.

8.1. Toplumsal Cinsiyet ve Evlilik Normları

Cinsiyet rolleri metinlerde farklı söylem kalıplarıyla kodlanır. “Karanfilim Serende” türküsündeki “Elin oğlu değil mi / Evlenmeye korkuyor” dizeleri, kadın perspektifinden kurulmuş dolaylı bir eleştiri taşır. Evliliğin toplumsal baskı boyutu ise “Dombayı Bağladım” metnindeki “Üç günlük gelin idim soldurdun beni” dizesinde, genç gelinin konumu üzerinden dile gelir. Demir (2014), Ankara türkülerinde erken yaşta evlilik konusunun işlendiğini ve bunun ekonomik nedenlerle ilişkilendirildiğini belgelemiştir; Manisa örneklerinde de benzer bir toplumsal arka plan sezilmektedir.

Yaş belirteçlerinin sıklığı dikkat çekicidir: “Yeni girmiş on üç on dört yaşına”, “Taze girmiş on üç on dört yaşına”, “Yaşım on dört düştüm gurbet iline”. Bu ifadeler hem gençliğin idealleştirilmesini hem de dönemin erken sorumluluk normunu metne kaydeder.

8.2. Bölgesel Aidiyet ve Yer Adları

Yer adları, Manisa türkülerinde güçlü bir aidiyet duygusu kurar: “Manisa'nın üzümü”, “Menemen”, “Bergama”, “İzmir'im”, “Gelenbe'nin ovası”, “Geyiklik'ten Ayvalık'a”. Demir (2014), türkülerde geçen yer adlarının metnin kökeni ya da konusunun kaynağı hakkında ipucu verdiğini belirtir. Metinlerin ilçe adlarıyla birlikte kayda geçmesi (Selendi, Soma, Akhisar, Kırkağaç), aynı temanın farklı ağız renkleriyle işlendiği bir çeşitlilik sunmakta; bu da külliyyatın tek bir ağız değil, birbiriyle ilişkili bir ağız öbeğini temsil ettiğini göstermektedir.

8.3. Toplumsal Değişimin Dile Yansıması

Türküler, üretildikleri dönemin kurumsal gerçekliğini de kaydeder. “Bir Taş Attım Karakolun Camına” metnindeki “müstantik”, “evrak” ve “Kütahya'ya gönderin” ifadeleri, modern hukuk aygıtının halk yaşamına girişini belgeler. “Dam Üstünde Kestane” türküsündeki “askere”, “zabit” ve “teskere” sözcükleri ise zorunlu askerliğin toplumsal bir olgu olarak metne yerleşmesini gösterir. Demir (2014), Ankara türkülerinde benzer biçimde tren yolculuğu ya da kadınların meslek yaşamına katılımı gibi yeniliklerin dizelere yansıdığını saptamıştır; Manisa türküleri de modernleşme sürecinin yerel dilsel izlerini taşımaktadır.

9. Psikolinguistik Görünüm

Türkü, duygunun dile döküldüğü ayrıcalıklı bir alandır; sevinç ve hüzn anlatılırken çağrışım gücü yüksek sözcükler seçilir (Akar 2018). Bu duygusal yoğunluğun dilsel kodlanması, metinlerin psikolinguistik açıdan en dikkat çekici yönünü oluşturur.

Manisa türkülerinde en yüksek sıklıkla görülen “aman” ünlemi, acıyı, yakarışı, vurguyu ve ezgi tamamlamayı aynı anda üstlenen bir duygu birimi olarak değerlendirilebilir. Bu birim, sözcüksel anlatımın yetersiz kaldığı anda devreye giren bir dışavurum aracıdır. “of aman aman”, “amanın aman” ve “ay anam” türevleri, duygu yoğunluğunun derecelenmesini sağlar.

Yineleme yapıları hem bilişsel hem duygusal bir işlev taşır. “gımıldan gımıldan gımıldanıver”, “döndürür döndürür” ve “nenni nenni nenni” gibi örnekler, sözlü kültürde belleme ve hatırlamayı kolaylaştırırken, aynı zamanda duygunun artan şiddetini imler. Ayrılık ve bağlanma teması da belirgin biçimde kodlanır: “Ayrılamam senden” kalıbında olumsuzluk ile bağlanma eyleminin birlikteliği, ayrılığa karşı direncin dilsel karşılığıdır. “Salın da gel gir koluma” dizesindeki bedensel yakınlık istemi ise soyut bağlanmanın somut eylemle ifade edilmesini gösterir.

“Armut Ağacı” metnindeki “Nenni nenni nenni / Dost nenni nenni” bölümü, düşük bilişsel yük taşıyan prozodik bir sadeleşme örneğidir. Ninni kayıtlarına özgü bu yapı, türkü dilinin farklı duygusal işlevlere göre biçim değiştirebildiğine işaret eder.

10. Kültürdilbilim (Dil-Kültür İlişkisi) Görünümü

Türkülerde korunan sözcükler yalnızca dilsel birer birim değil, artık yürürlükte olmayan kültür öğelerinin tanıklarındır (Demir 2014). Akar (2018) da benzer biçimde, türkü metinlerinde yer alan sözcük, deyim, dua ve beddua gibi öğelerin incelenmesinin dil özelliklerinin yanı sıra halk kültürüne ve düşünce dünyasına ilişkin bulgular sağlayacağını belirtir.

Manisa türkülerinde maddi kültür, söz varlığı aracılığıyla yaşatılır. “harman döğer”, “dermen”, “dombay”, “harar” ve “keşgek” gibi sözcükler, bölgenin tarım ve hayvancılığa dayalı geçmiş yaşam düzenini kaydeder. Demir’in (2014) Ankara örneklerinde kağnı ya da dibek gibi araç adları üzerinden gösterdiği gibi, bu tür sözcükler eski uğraşlara ve gündelik teknolojiye ilişkin ipuçları sunar.

Manevi kültürün dile yansımaları da belirgindir. “Armut Ağacı” metnindeki “semah eylesin”, “meydan erenlerindir”, “pirim” ve “dost” gibi ifadeler, Alevi-Bektaşî inanç dünyasının kavram dağarcığını ve ritüel dilini taşır. Bu durum, türkülerin dinî-felsefî birikimi aktarma işlevini örneklemektedir. Efe türkülerindeki “gurşun” ve “karakol” gibi sözcükler ise çatışma dönemlerinin toplumsal belleğini metne bağlar. Sonuç olarak Manisa türkülerini, dil ile kültürün karşılıklı olarak birbirini kaydettiği bir alan oluşturmaktadır.

11. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, Manisa türkü külliyyatını sekiz dilbilimsel düzeyde betimlemiştir. Bulgular, metinlerin çok işlevli bir dil ve kültür belgesi niteliği taşıdığını göstermektedir.

Ses düzeyinde söz başı ötümlüleşme, diş ünsüzü değişimi ve ünlü daralmaları, Batı ve İç Anadolu ağızlarının ortak özellikleriyle örtüşmektedir; ezgiyi tamamlayan doldurma birimleri ise türküye özgü bir prozodik katman oluşturur. Biçim düzeyinde emir-istek kipleri, tezlilik eki, iyelikli

seslenmeler ve edat kaynaşması öne çıkmaktadır. Anlam ve söz varlığı düzeylerinde türküler, mecaz temelli bir imge dizgesi ile arkaik ve yöresel bir dağarcığı birlikte barındırmaktadır. Toplumsal düzeyde cinsiyet rolleri, evlilik normları, yer aidiyeti ve kurumsal değişim; duygusal düzeyde ise yineleme, ünlem ve bağlanma kalıpları belirleyicidir. Kültürel düzeyde ise maddi ve manevi yaşamın izleri söz varlığında saklanmaktadır.

Çalışma, ortaya çıkan bulgularla birlikte değerlendirildiğinde Manisa türküleri; dilin tarihsel katmanlarını taşıyan bir kaynak (Akar 2018), yöresel ağzın ve toplumsal dönüşümün doğrudan tanığı (Demir 2014) ve halkın kolektif belleğinin söz-ezgi bütünlüğü içindeki taşıyıcısı (Eroğlu 2017) olarak nitelenebilir. Sonraki çalışmalarda ses kayıtlarına dayalı prozodik çözümleme ve daha geniş bir karşılaştırmalı külliyat, bu betimsel çerçeveyi derinleştirebilir.

Kaynaklar

- Akar, A. (2018). Türkülerin Türkçesi. *Türk Dili*, 68(796), 9–18.
- Akgül, H. (1998). *Manisa Türküleri*, Manisa Ticaret ve Sanayi Odası Yay.
- Demir, N. (2014). Ankara türküleri ve Ankara ağızları. *Anadolu'nun sırlı sesi: Müziğiyle Ankara içinde* (s. 90–100). Ankara Kalkınma Ajansı Yayını.
https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/muzigiyle_ankara_kitabi.pdf
- Emecen, F. (2003). “Manisa”, *DİA*, C.27. <https://islamansiklopedisi.org.tr/manisa#1> (Erişim T. 28.08.2026).
- Eroğlu, T. (2017). Türkü nedir? *Kesit Akademi Dergisi*, 3(7), 78–91.
- İlker, A. (2017). *Manisa Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Simen, B. (2024). *Ege Türkülerinin Dili (Söz Varlığı)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üni. Sosyal Bilimler Enst. Türk Dili ve Edebiyatı ABD.
- Turhan, S. (2010). *Manisa Türküleri ve Oyun Havaları*, Manisa İl Özel İdaresi Kültür Sanat Yay.
- Üstüntaş, S. (2018). *Ege Bölgesi Türkülerinde Eşkıya Tipi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üni. Sosyal Bilimler Enst. Türk Dili ve Edebiyatı ABD.
- Yurt, B. (2019). *Türkülerde Manisa Çevresinin Sosyo-Kültürel Ekonomik Özellikleri Üzerine Bir İnceleme*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üni. Sosyal Bilimler Enst. Coğrafya ABD.